

Traumafiktion erityisasemasta

Johanna Berlin, luku Hulluustekstien mahdollisuuksista pro gradu (2019) ss. 19 - 23

Traumalla tarkoitetaan henkisen sietokyvyn ylittävän, järkyttävän kokemuksen aiheuttamaa psyykkistä reaktiota. Traumassa todellisuus aikakäsityksineen murtuu ja kokemus itsestä voi pirstaloitua. Trauman kokemukselle on ominaista se, että vaikka traumatisoitunut torjuisi järkyttävän muiston mielessään, se säilyy torjuttuna ja oireilee erinäisin tavoin, kunnes se käsittelyn kautta tulee kohdatuksi.

Traumafiktiolla on erityisasema hulluustekstinä. Traumafiktion teoriassa sille on hahmoteltu oma poetiikkansa, omat konventionaalistuneet piirteensä ja kerronnan keinonsa. Traumafiktion erityispiirteet voivat auttaa valottamaan myös hulluustekstejä laajemmin. Erityisesti eettisestä ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna traumafiktio haastaa niin lukijaa kuin kirjoittajaakin pohtimaan käytäntöjensä kestävyyttä. Kuten tulen esittämään, traumafiktio ja samalla hulluustekstit voivat luoda uusia empaattisemman lukemisen käytäntöjä.

Sirkka Knuutila (2006, 22) määrittelee artikkelissaan ”Kriisistä sanataiteeksi: traumakertomusten estetiikkaa” traumafiktion näin:

Traumakirjallisuus tarkoittaa kertomuksia, joissa ylivoimaisen katastrofin kokemus on etsiytynyt kielelliseen asuun.

Traumafiktiossa siis kielellinen asu ja tekstin rakenne saattavat alkaa oireilla. Tekstin oireet mukailevat psyykkisiä oireita. Traumafiktio on samalla fiktiota

hulluudesta. Se ei kuitenkaan ole selkeä kirjallisuuden laji tai edes alalaji, vaan ennemminkin lukutapa. Trauma itsessään on samanaikaisesti sekä hulluutta että reaktio ympäröivään hulluuteen.

Nimestään huolimatta (ainakaan kaikkea) traumafiktiota ei voida yksiselitteisesti kategorisoida fiktioksi. Traumafiktioita voidaan lukea todistuksina traumaattisesta kokemuksesta. Kertomalla traumaattisesta kokemuksestaan todistaja kutsuu lukijaa todistamaan tapahtumaa, jonka ainoa todistaja hän on aiemmin saattanut olla. Se, että todistustilanne onnistuu ja kertomuksesta tulee todistus, vaatii lukijalta enemmän kuin ”tavallinen” lukija tulkintatilanne. Todistajan (trauman kokenut) ja hänen kuulijansa välisessä erityisessä vuorovaikutuksessa kuulija tavallaan tekee kuulemisen prosessissa olevaksi jotakin, minkä todistaja on kokenut, mutta jota hän ei kuitenkaan ole aiemmin kunnolla sisäistänyt – tapahtuma tulee todistajallekin todelliseksi vasta sanallistamisen kautta (Laub 1992, 57).

Jo aiemmin sivuamani, niin sanottujen tehtailtujen traumakertomusten eettisen problemaattisuuden vuoksi traumafiktiossa, tekijän ja kertoja/hahmon suhde on erityinen: ainakin tähän saakka traumafiktio teoria on käsitellyt lähinnä sellaisia kertomuksia, joissa kertoja/hahmo voidaan palauttaa tekijään ja tämän kokemukseen. Traumafiktio teoriaa on kehitetty erityisesti suhteessa holokaustikertomuksiin, eli historiallisen trauman kuvauksiin.

Toisaalta traumafiktio voi uhata myös lukijaa: Whitehead (2004, 8–9) vetoaa aiempaan teoreettiseen erotteluun empatian ja identifioitumisen välillä huomauttaessaan, että traumakertomukseen liiallisesti identifioituvaa lukijaa

uhkaa ns. toisen käden traumatisoituminen, joka voi muistuttaa jopa traumakokemuksen omimista (vrt. kulttuurinen omiminen).

Traumafiktio keinot eivät radikaalisti poikkea perinteisistä kerronnallisista keinoista, vaan se käyttää usein perinteisiä keinoja, mutta tehostettuina.

Whiteheadin mukaan traumafiktiossa toistuvia tyyllillisiä keinoja ovat intertekstuaalisuus, toisto ja hajanainen tai pirstaloitunut kertojanääni (Whitehead 2004, 84).

Trauman erityisestä luonteesta johtuen sen esittämiseksi tarvitaan omalaatuisia keinoja ja muotoja. Whiteheadin (2003, 3) mukaan traumafiktio lähestyy postmodernistista ja postkolonialistista fiktiota itsetietoisuudessaan ja tavassaan käyttää tyyllillisiä välineitä ja kerronnallisia strategioita reflektoidakseen sekä kritisoidakseen esittämäänsä. Traumakertomusten estetiikkaan vaikuttaa tietty ”fantasmaattinen luovuus”, joka syntyy pyrkimyksistä kerronnallistaa traumaa hajanaisten muistikuvien ja sanallistamista pakenevien affektoiden pohjalta. Tekstiä ei voi kuitenkaan määritellä traumafiktioksi pelkkien tyyllillisten tai kerronnan keinojen perusteella.

Trauma aiheuttaa repeytymän aikakokemuksessa, joten sitä ei Whiteheadin mukaan voi ymmärtää eikä siksi esittääkään konventionaalisin historiallisin, kulttuurisin tai omaelämäkerrallisina narratiiveina. Traumakokemuksen ymmärtämiselle välttämätöntä on ymmärtää se valta, mikä sillä on nykyhetkestä. Traumafiktio pyrkii löytämään uusia viittaamisen tapoja, jotka toimivat kuvainnollisuuden ja epäsuoruuden keinoin. Traumafiktio kirjoittajat saattavat ammentaa kertomuksiinsa aineksia esimerkiksi yliluonnollisesta ja fantastisesta. Whiteheadin mukaan nämä todellisuusrepeämät vihjaavat

lukijalle, että symbolisessa järjestyksessä on repeämä, jolloin todellista ei voida enää esittää perinteisen realismin keinoin. (Whitehead 2004, 3; 83–84.)

Traumafiktioita luetaan usein todistuksina traumaattisista tapahtumista, jolloin niille asetetaan tavallista merkittävämpi rooli ja arvo. Todistaminen on traumatisoituneelle tärkeää, jotta hän voi sisällyttää kokemuksen osaksi elämäntarinaansa ja tulla sinuiksi sen kanssa. Todistuksen suhde historialliseen totuuteen on erilainen kuin tavallisen kertomuksen. Traumatodistuksilta (etenkin holokaustikertomuksilta) saatetaan vaatia äärimmäistä totuudellisuutta, mikä ei ota huomioon trauman vaikutuksia muistille ja muille kognitioille.

Trauma järkyttävyydessään pakottaa mielen äärirajoilleen, jolloin kysymys tietämisestä ja muistamisesta nousee erityisen tärkeäksi. Traumatisoituneella ei välttämättä ole pääsyä kaikkeen siihen tietoon, mitä hänellä periaatteessa pitäisi tilanteesta olla, sillä trauma vaikuttaa aivojen toimintaan. Silti, kuten Laubin (1992, 59–61) esimerkeistä käy ilmi, yksikin väärin muistettu yksityiskohta saattaa viedä uskottavuuden koko todistukselta. Traumatodistukseen, mutta hulluustekstiin laajemminkin liittyen voidaankin kysyä, missä määrin ihmisen tietämyksen rajallisuus asettaa kyseenalaiseksi sen, mitä hän tietää?

Traumafiktio ja todistuksen teoriat voivat tarjota lisää välineitä muidenkin hulluustekstien luentaan ja tulkintaan. Laubin ehdotusten mukaan voidaan jopa kyseenalaistaa, voiko tai tulisiko todistusta edes tulkita, vai pitäisikö se paremminkin ottaa vastaan puhtaasti sellaisenaan. Voi olla hyvä, että todistuksen kuulijalla ei ole paljoakaan pohjatietoa tapahtuneesta, sillä silloin hän kykenee kenties kuuntelemaan todistusta avoimemmin, pyrkimättä vahvistamaan tietojaan saati sitten ohjaamaan todistusta kysymyksillään.

Laubin mukaan myös hiljaisuudet ja tietämyksen rajat voivat todistaa jostakin, ja vieläpä jostakin sellaisesta, mistä historialliset faktat ja sanat eivät kykene kertomaan. (Laub 1992, 61–62.)

Sen lisäksi, että trauma voidaan nähdä yhtenä hulluuden muotona ja reaktion ympäröivään hulluuteen, hulluus itsessään voi olla traumatisoivaa. Oman kokemukseni mukaan todellisuudesta vieraantuminen voi jättää jälkeensä tunteen todellisuuden ohuudesta tai keinotekoisuudesta ja pelon siitä, että mielenterveys voi järkkyy uudelleen milloin tahansa (vrt. Laub 1992, 67). Hulluuskertomusta voidaankin lukea todistuksena ainutlaatuisesta hulluuden kokemuksesta ja siihen liittyvistä asioista, kuten epäreiluista hoitokäytännöistä. Feministisesti orientoitunut tutkimus on korostanut naisten hulluuskertomusten voimaa todistaa ja tehdä näkyväksi naishulluuden erityispiirteistä (Esim. Jäntti 2012 kodin eri merkityksistä naisten hulluuskertomuksissa).

Vaikka todistus on terapeuttisesti tärkeä traumatisoituneelle, ei sen merkitys rajoitu ainoastaan yksilölliseen hyötyyn. Todistuksella on merkittävää yhteiskunnallista potentiaalia ja historiallista merkitystä. Traumatodistus estää ja rikkoo ”kollektiivisia harhoja” (esim. tapahtumia kuten holokaustia, jonka tapahtuminen edellytti hyvin laajaa silmien sulkemista todellisuudelta). Laub (1992, 83) havainnollistaa todistuksen merkitystä kollektiivisten harhojen rikkojana käyttämällä esimerkkinään tunnettua kertomusta ”Keisarin uudet vaatteet”:

The emperor, though naked, is deluded, duped into believing that he is seated before his audience in his splendid new clothes. The entire audience participates in this delusion by expressing wonderment at his spectacular new suit. There is no one in the audience who dares remove himself from the crowd and become an outcast, by pointing out that the

new clothes are nonexistent. It takes a young child, whose eyes are not veiled by conventionality, to declare the emperor naked. In much the same way that the power of this delusion in the story is ubiquitous, the Nazi delusion was ubiquitously effective in the Jewish communities as well. This is why those who were lucid enough to warn the Jewish communities about the forthcoming destruction either through information of through foresight, were dismissed as “prophets of the doom” and labeled traitors or madmen. They were discredited because they were not conforming by staying within the confines of the delusion.

Tämä voi olla myös hullun hahmon (tai hullun kirjoittajan) tehtävä: sanoa ääneen asioita, joita muut eivät voi tai kehtaa. Rohkeutta nähdä ruma totuus ja kertoa ajatuksiaan ääneen ei tosin aina arvosteta, vaan sovinnaisuudesta poikkeaminen voidaan tulkita hulluudeksi. Psykomedikalisaation kriitikkojen mukaan jotkut mielenterveyden häiriöiksi luokiteltavista piirteistä, kuten melankolia, voivat olla luonnollisia reaktioita vastoinkäymisiin – ei siis jotakin, jota itsessään pitäisi hoitaa tai parantaa. Eric G. Wilsonin (2008, 150) mukaan ilman melankolikkoja eläisimme maailmassa, jossa kaikki hyväksyisivät maailman sellaisena kuin se on, pyrkimättä koskaan muuttamaan asioita. Totuuden kertomisella, todistamisella voi olla silmiä avaava vaikutus. Kertoja voidaan tietyllä tavalla myös nähdä todistuksen välineenä: kertoessaan omaa maailmaansa järkyttäneestä tapahtumasta ja omasta ainutkertaisesta traumastaan hän saattaa tulla paljastaneeksi enemmän kuin itse ymmärtääkään: kulttuurista, yhteiskunnasta, vallitsevasta ajasta.

[Johanna Berlin: "Hulluus on oikeastaan äärimmäistä selvänäköisyyttä" : tutkimus hulluustekstien mahdollisuuksista \(2019\)](#)